

Sivistys nousee metsänpeitosta

Vesa Heikkinen: *Kivi, kukka ja kuu*. Ulkoasu ja kuvat Timo Setälä. Maahenki 2019.

Tutunomainen alkukertomus johdattaa muistelemaan lapsuutta ja nuoruutta: talonväki heinätöissä, tiellä ajaa lomalaisten auto, pysähtyy. ”Joutilaat” ihailevat kaunistamaisemaa – talonväki ihmettelee, kun näkee vain mökin, järven, metsänreunan ja kalliorinteen. Pikkuipoika herää miettimään, mitä on kauneus ja kaunis maisema. Kysymyksiinsä Vesa Heikkinen etsii vastausta kirjassaan *Kivi, kukka ja kuu*, nyt jo eläkeiässä.

Heikkinen vertailee maalaisia ja kaupunkilaisia, lapsuutensa 1960-lukua ja nykyaikaa, Suomea ja Kaukoidän kulttuureita. Sitten hän varoittaa, että ihmiset ovat yksilöitä, jokainen omanlaisensa, yleistyksen perustuvat tilastoihin.

Itä-Aasian tuntijaa, tutkimusmatkailijaa ja diplomaatti G. J. Ramstedtia (1873–1950) useasti lainaten Heikkinen erottaa henkisen, esteettisen ja aineellisen sivistyksen. Näistä hän keskittyy esteettiin. Heti perään hän toteaa, ettei ole saanut siihen kasvatusta, vaan oppi on ollut itse haettava kirjoista.

Metsänpeitosta maailmalle

Kieliä opitaan parhaiten varhaisiällä, niin ehkä kauneuden tajuakin. On osattomuuden tunnetta, mutta ei katkeruutta, sillä toisenlaisia oppia on tullut sijaan. Maalaisen saama hyvitys kirjasivistyksen

puutteelle on metsänpeittosivistys. Tämä piilosivistys on jotakin, josta ei puhuta ja jolle ei oikein ole sanojakaan.

Toista on ollut Kiinassa ja Japanissa. Sanallista ja kuvallista kauneuden tarkastelua ja kokemusten erittelyä on kirjallisuudessa ja kuvataiteissa runsain mitoin. Heikkinen ilmoittautuu sitaattien keräilijäksi, ja pitkälti niiden varaan hän rakentaa kuvan näistä hienostuneista ja ikivanhoista esteettisistä kulttuureista. Maailma on sielläkin muuttunut, mutta perinne vaikuttaa ja elää uudistunein muodoin.

Sanat ja kieli ovat sitten toimineet maailman avartajina. Aasiassa kauneuden kokemus ilmaistaan runoin, lauluin ja musiikin keinoin, kertoen, piirroksin ja maalauksin. Kielen rikkaus tekee mahdolliseksi havaintojen rikkauden ja kokemuksen tarkan ilmaisemisen. Kokemuksia saadaan myös kirjoitusten opastamana ja kuvitteellisiin maailmoihin eläytymällä. Suomalaisista luontokokemusten kuvaajista Heikkinen siteeraa esimerkiksi Eino Leinoa, Joel Lehtosta, Helvi Juvosta ja Veikko Huovista.

Kolme elementtiä

Tarkastelu rakentuu kolmen avainkäsitteen varaan: kukan, kiven ja kuun. Jokaiseen liittyy etiketti, käyttö- ja käytössäännöt.

Metaforiset käsitteet ovat kasvuvalustoja, jotka muodostavat ympärilleen näkyviä ja näkymättömiä verkostoja aivan kuin sienet, joiden rihmasto elää maan alla. Darwinistisen vahvin voittaa -kilpailun sijaan Heikkinen näkee luonnossa keskinäistä riippuvuutta ja lajirajat ylittävää toistensa auttamista. Puutarhansuunnittelusakin luodaan oma rajattu maisemansa, mutta kaukomaisema – jos mahdollista vuorinäkymä – lainataan ja liitetään suunniteltuun kokonaisuuteen. Aina on katoksi taivas ja sen mukana aurinko, kuu ja tähdet.

Ensimmäinen, pienin maisematilan elementti on kukka. Kukka voi olla mikä tahansa kasvi, hei-

nän- tai ruohonkorsikin tai pelkkä kuivunut ranka. Yksinään kukka saattaa olla tehoavampi kuin ryhmänä tai kukkaketona. Toisaalta ylenpalttiset kirsikankukat ovat Japanissa suuresti ihailtuja. Puiden alle kokoonnutaan viettämään yhteistä kukkienkatseluaikaa. Kirsikankukka edustaa katoavaisuutta ja hetken huumaa, siinä on elämänkaaren käännekohta matkalla syntymästä kuolemaan.

Toinen, suhteellista pysyvyyttä edustava on kivi ja kallio. Kiveä käytetään veistosmaisena tilan jäsentäjänä ja kohokohtana. Kiinassa maisema- ja koristekiven ihante on olla pehmeän huokoinen ja reikäinen, Japanissa taas kova ja sileä. Kivi tai kiviassetelma on maisema ja maailma pienoiskoossa. Tämänpäiväisessä korealaiselokuvassa *Parasite* nuorimies saa lahjaksi traditionaalisen vaurautta ennakoivan maisemakiven, josta tulee hänen elämänsä johtotähti, mutta myös riippakivi.

Kolmas elementti on taivaan-kappale, Kuu, kiveä sekin. Kuun parina nousee esiin Aurinko. Suomi ja länsi ovat aurinkokulttuuria, itä kuukulttuuria, palvovaan kuuhulluuteen asti. Kuu valaisee hienovireisesti ja viileästi, aurinko räikeästi, kuumottavasti. Juuri kuu, sen vaiheet ja kuutamon sävykyys on kiehtonut ihmisten mieltä ja johtanut runollisiin pohdintoihin.

Kauneuden etiketti

Kuunkatselu on osa japanilaista ja kiinalaista kulttuuria, jossa sillä on omat sääntönsä, etikettinsä. Kauneuden taju on taitolaji niin tekijälle kuin vastaanottajallekin. Taidot omaksutaan ja niitä opiskellaan ja harjaannutetaan. On helppoa ja vaikeaa, rehevää ja karua kauneutta. Sitä ei vain etäältä analysoida, vaan sitä ihmetellään ja ihastellaan, siitä lumoudutaan ja sen valtaan antaudutaan.

Perinteisessä itämaisessa kulttuurissa oli sivistyneistön etuoikeutena joutilaisuus, jossa oli aikaa tarkkailulle. Suomalaista kansankulttuuria taas leimasi työn

pakko ja huoli toimeentulosta, Arvostettiin kohtuutta, käytännöllisyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta. Funktionalismin ja pohjoismaisen muotoilun voi nähdä niukkuusajat- telun korkeakulttuurisena muo- tona.

Metsänpeittosivistykselle on ominaista viljeily ja ruumiillisuus. Suomalainen on – karrikoituna ja hyvässäkin mielessä – metsäläi- nen, luontoon kiintynyt ja sellai- sena raaka, kypsytön. Kulttuuri merkitsee elannon etsimistä ja ot- tamista maasta, mutta samalla sen muokkaamista tarpeiden mukai- seksi. Metsänpeitosta eli luonnon- alaisuudesta irtautuminen vain on Heikkisen mukaan johtanut jalos- tumisen sijaan toisenlaisiin peittoih- in: kaupungin-, ostosparatiisin- ja somepeittoon.

Kauneus liittyy hyötyajattelun leimaamassa kulttuurissa tuotta- vuuteen, terveyteen, kasvuun, hy- vinvointiin. Suomalaisen ihanne on näiden päämäärien muokat- tu luonto. Idässä arvostettiin kau- neustavoitteiden mukaan käsitel- tyä luontoa – ja luontoa nähtynä kirjallisuuden kuvausten läpi. Tule- vaisuuden suomalaista ylellisyyttä Heikkinen näkee väljyydessä. Säi- lytetty villi luonto voisi olla arvok- kain monumentti ajastamme.

Aika

Kauneuden katoavaisuus yhdis- tyi ajan kulumiseen, jatkuvaan muutokseen ja kierron eri vaiheit- ten arvostukseen. Lakastumisen ja maatumisen näkeminen arvok- kaana edellyttää enemmän taitoa kuin kukoistuksen ihailu. Esineissä ihailaan ajan patinaa ja lukemat- tomien hivelyiden synnyttämää käsikiiltoa.

Tekeminen ja tuhoaminen muodostavat kierteen. Idässä val- litsi täydellisyys tavoittelu, mut- ta samalla epätäydellisyys hy- väksyntä, jopa sen vaatimus, rikkinäisyyden estetiikka: jos mi- tään virhettä ei ollut, se tehtiin, koska täydellisyys ei kuulunut ih- miselle.

Kirsikankukat, jos mitkä, opet- tavat hetkeen tarttumista ja siitä

nauttimista. Heikkinen kertoo, että Japanissa on tihennetyt bussivuo- rot kukintapaikoille ja radiossa tiedotetaan säätilan tapaan kuk- karintaman etenemisestä pohjois- ta kohti. Taustalla häilyy synkkä muisto: toisen maailmansodan kamikaze-lentäjät olivat kirsikankuk- kia, yhtä koneensa kanssa. Kuomu kiinni pultattuna lennettiin nuoru- den kukoistuksessa varmaan kuo- lemaan – tässä Ateenalaisten lau- lun ”kaunis on kuolla” -ajattelun itäinen muoto.

Kivi suhteellisessa pysyvyydes- sään on kirsikankukan vastakohta. Muinaiset kalliomaalaukset liittyi- vät laajempaan kallion ja maise- man kokonaisuuteen. Heikkinen viittaa Jouko Turkan loppuvuo- sien kummastusta herättäneeseen kivien pesuun ja menneisyyden lukemiseen niiden muodoista, vä- reistä ja uurteista. Turkan *Tunnis- tan leijonan* -löytökivinäyttely Ku- vataideakatemiassa alkuvuodesta 2014 oli itse asiassa hyvin saman- laista kuin Japanissa *suseki*, vesi- kivien luku.

Ympäristömytologia tuntee Hii- den ja hiidenkivet. ”Metsässä lai- duntaa kaunis siirtolohkareiden seurue”, näin raja elollisen ja elot- toman välillä hämärtyy nykyihmi- senkin silmissä (s. 73). Vuoret ja mantereet – näennäisestä muut- tumattomuudestaan huolimatta – ovat nekin liikkeessä. Niiden aika vain on koko lailla toinen kuin ih- misen aika. Luontodokumenteissa nopeutetaan hitaat muutokset nä- kyviksi, silmissä viliseviksi. Heik- kinen siteeraa *Kalevalasta* Väinä- möisen soittoa, joka saa kivet ja kalliot tanssimaan (ja kannot hyp- pimään kankailla).

Ympäristötaitetta ja luontoleikkejä

Heikkinen käy vielä lopussa lap- suusmuistojensa paikoilla, siellä missä lomalaiset pysäyttävä kau- nis maisema herätti esteettisyy- den tajun ja sivistyspyrkimyksen. Oma maisema on mennyttä tai ai- nakin toiseksi muuttunutta: pellot metsitetty kymmeniä vuosia sitten, näkyvä sulkeutunut.

Tuntemuksistaan ja muistois- taan Heikkinen kyllä kertoo, mutta elämänvaiheistaan hän ei paljoa paljasta, sen vain, että syntymäko- ti oli syrjäkyllillä Etelä-Savossa, lä- heinen Ryhälän kirjasto (Puuma- lassa) ensimmäinen kirjatiedon välittäjä, sitten arkkitehtuuri- ja muita opintoja viidessä yliopistos- sa, myös Kaukoidässä. Teos onkin ajattelun, ei toiminnan elämäkerta.

Jälkikirjoitus käsittelee Turkka- henkistä, ulkopuolisten silmissä outoa puuhailua, ”luontoleikkiä” ympäristötaiteen kanssa. Itseluot- tamusta on tullut sen verran, et- tei naapureita tarvitse hävetä – jos heitä sitten enää onkaan. Kaune- destakin taitaa ja rohkeaa nyt puhua ja kirjoittaa.

YRJÖ SEPÄNMAA

Kirjoittaja on Itä-Suomen yliopiston ym- päristöestetiikan emeritusprofessori.